

Man savner dog en samlet vurdering af journalisrhøjskolens betydning og situation i dag, og heller ikke Rekse-Nielsens virksomhed som skribent behandles selvstændigt. Bidragenes størrelse (kun ca. 8 sider i gennemsnit) er en af de faktorer, der medvirker til at gøre festskriftet til mere let og spredt læsning end kendere af blandt andet Politica's udgivelser på dette område vil være vant til

Tøger Seidenfaden og Michael Matthiessen

Anette Borchorst, Kvinder som arbejdskraftreserve - politisk floskel eller social realitet?. Århus: Eget forlag 1980, 219 s., 55,00 kr.

Bogen, der er et næsten uændret optryk af en specialeopgave afleveret i forbindelse med hovedfagseksamen i samfundsfag, er et ambitiøst forsøg på at nå frem til en foreløbig afklaring af arbejdskraftreserveproblematikken. Jeg synes, at forfatteren kommer med et godt bud på, hvordan arbejdskraftreservetesen kan bruges til en forståelse af kvindernes placering på arbejdsmarkedet i dag. Jeg vil derfor gå ind i en diskussion af nogle af afhandlingens centrale teser.

Udgangspunktet for analysen er en diskussion af, hvordan arbejdskraftreservetesen har været anvendt inden for den nye kvindebevægelse - som forfatteren og anmelderen selv er en del af. Hun påviser debattens uafsluttede karakter: På den ene side har analyserne af kvindearbejdets udvikling vist, at kvinderne op gennem 60'erne er blevet en fastere del af arbejdsstyrken, at kvinderne stadig har en række fælles materielle vilkår, som marginaliserer dem på arbejdsmarkedet og gør dem til en potentielt arbejdskraftreserve. Det er denne umiddelbare modsætning som forfatteren sætter sig for at analysere på et teoretisk og et empirisk plan.

Den indfaldsvinkel, der bruges til analyse af problemet er på det teoretiske plan først og fremmest Marx' teori om tendensen til dannelse af en reservearmé. Forfatteren kommer med et bud på en tolkning af teorien og med et bidrag til en viderudvikling af teorien centreret omkring udfoldelsen af eksistensformerne. Hun tolker teorien således, at både den konjunkturrelle bevægelse og produktivkraftudviklingen indvirker på efterspørgslen efter arbejdskraft. Samtidig problematiseres selve muligheden for at udlede almene udviklingstendenser i forhold til reservearmeen og profitratebevægelserne. Dette spørgsmål holdes dog åbent. Det mest spændende bidrag til en viderudvikling af teorien er hendes bestemmelse af reservearmeens eksistensformer som en sammenfatning af arbejdernes mulighed for at få beskæftigelse og deres arbejdsforhold. Det betyder, at ekssi-

Man savner dog en samlet vurdering af journalisrhøjskolens betydning og situation i dag, og heller ikke Rekse-Nielsens virksomhed som skribent behandles selvstændigt. Bidragenes størrelse (kun ca. 8 sider i gennemsnit) er en af de faktorer, der medvirker til at gøre festskriftet til mere let og spredt læsning end kendere af blandt andet Politica's udgivelser på dette område vil være vant til

Tøger Seidenfaden og Michael Matthiessen

Anette Borchorst, Kvinder som arbejdskraftreserve - politisk floskel eller social realitet?. Århus: Eget forlag 1980, 219 s., 55,00 kr.

Bogen, der er et næsten uændret optryk af en specialeopgave afleveret i forbindelse med hovedfagseksamen i samfundsfag, er et ambitiøst forsøg på at nå frem til en foreløbig afklaring af arbejdskraftreserveproblematikken. Jeg synes, at forfatteren kommer med et godt bud på, hvordan arbejdskraftreservetesen kan bruges til en forståelse af kvindernes placering på arbejdsmarkedet i dag. Jeg vil derfor gå ind i en diskussion af nogle af afhandlingens centrale teser.

Udgangspunktet for analysen er en diskussion af, hvordan arbejdskraftreservetesen har været anvendt inden for den nye kvindebevægelse - som forfatteren og anmelderen selv er en del af. Hun påviser debattens uafsluttede karakter: På den ene side har analyserne af kvindearbejdets udvikling vist, at kvinderne op gennem 60'erne er blevet en fastere del af arbejdsstyrken, at kvinderne stadig har en række fælles materielle vilkår, som marginaliserer dem på arbejdsmarkedet og gør dem til en potentielt arbejdskraftreserve. Det er denne umiddelbare modsætning som forfatteren sætter sig for at analysere på et teoretisk og et empirisk plan.

Den indfaldsvinkel, der bruges til analyse af problemet er på det teoretiske plan først og fremmest Marx' teori om tendensen til dannelse af en reservearmé. Forfatteren kommer med et bud på en tolkning af teorien og med et bidrag til en viderudvikling af teorien centreret omkring udfoldelsen af eksistensformerne. Hun tolker teorien således, at både den konjunkturrelle bevægelse og produktivkraftudviklingen indvirker på efterspørgslen efter arbejdskraft. Samtidig problematiseres selve muligheden for at udlede almene udviklingstendenser i forhold til reservearmeen og profitratebevægelserne. Dette spørgsmål holdes dog åbent. Det mest spændende bidrag til en viderudvikling af teorien er hendes bestemmelse af reservearmeens eksistensformer som en sammenfatning af arbejdernes mulighed for at få beskæftigelse og deres arbejdsforhold. Det betyder, at ekssi-

markedet. De 4 eksistensformer anvendes til en historisk konkret differentiering af de kvindelige lønarbejders arbejdssituation. Analysen viser, at kvinderne har forskellig tilknytning til arbejdsmarkedet afhængig blandt andet af branchemæssig tilknytning, geografisk placering, familiemæssig tilknytning og alder.

Forfatteren bruger på denne måde eksistensformerne til en historisk præcisering af arbejdskraftreservetesens i forhold til kvinderne. Problemet med at bestemme de kønsspecifikke aspekter af arbejdskraftreserveteorien løses dog ikke helt. Med udgangspunkt i konklusionen kunne man spørge, om der er et behov for at udvikle kønsspecifikke eksistensformer? Og man kunne spørge om den ændrede virkelighed ikke også må ændre eksistensformerne?

Konklusionen på afhandlingens problemer: Er det en politisk floskel eller en social realitet, at kvinder er arbejdskraftreserve - besvares med et både og - påstanden om kvinder som arbejdskraftreserve er både en politisk floskel og en social realitet.

Denne konklusion er der blevet argumenteret godt og grundigt for på bogens ca. 200 sider. Ud fra analysens præmisser er konklusionen korrekt. Der er givet et bud på, hvordan teorien om reservearmeen fornuftigvis kan bruges i en præcisering af kvindernes placering på arbejdsmarkedet. Der er dog en række uløste spørgsmål tilbage: Er arbejdskraftreservetesens den bedste indgang til en analyse af kvindernes arbejdssituation i dag? Og hvordan kan eksistensformerne anvendes empirisk til analyser af historiske forandringer? Hvordan kan arbejdskraftreservetesens kombineres med andre analysemetoder, der i højere grad medtænker den historisk forandrede virkelighed - ikke mindst velfærdsstatens voksende rolle? Og hvordan kan den kombineres med analysemetoder, der i højere grad medtænker mere kønsspecifikke faktorer som familieforholdene i en forståelse af kvindesituationen?

På det teoretiske plan hænger anvendeligheden af begrebsapparatet sammen med vurderingen af Marx' almene og generelle lov om reservearmeen. Problematiseres den, problematiseres begrebernes forklaringskraft, og forklaringen må i højere grad søges i kapitalismens historiske udvikling. Fagbevægelsen, staten og familien bliver så væsentlige størrelser til en forklaring af, hvorfor det blev kvinderne der blev reservearme.

På det empiriske plan er det udvidede reservearmebegreb, som inddrager principielt alle aspekter af levevilkårene, vanskeligt at arbejde med. Eksistensformerne er gode i forhold til den "vulgære" reservearmetese, fordi den differentierer mellem de kvindelige lønarbejdere specielt inden for industrien. Men kan den kirekte overføres på de statslige kvindelige lønarbejdere? Er arbejdskraftreservetesens god nok til at fange det specifikke i kvindernes situation som dobbeltarbejdende lønarbejdere og husarbejdere - eller må vi udvikle helt nye begreber?

stensformerne må tage udgangspunkt i arbejdernes og ikke kapitalens behov. Derfor argumenterer forfatteren for at udvide analysen af eksistensformerne til en egentlig levevilkårsanalyse med inddragelse af blandt andet familieforholdene.

Som jeg tolker hendes bestemmelse af eksistensformerne åbner den op for en udvidelse af analysen og for en historisk relativering af eksistensformerne. Hvis eksistensformerne ikke længere udledes udelukkende af en almen generel lov, men er en konkret historisk opsamling af arbejdernes beskæftigelses- og arbejdsbetingelser på et givet tidspunkt, ville det være naturligt at undersøge, hvilke historiske ændringer, der er sket i eksistensformerne blandt andet på baggrund af velfærdsstatens fremvækst. Spørgsmålet formuleres ikke explicit af forfatteren, men ligger efter min mening i naturlig forlængelse af tankegangen.

Den historisk forandrede virkelighed ændrer den teoretiske problematik på et andet punkt. Forfatteren inddrager i modsætning til Marx både cirkulationsfæren og den offentlige sektor i analysen. Arbejdskraftreservearmeens størrelse og sammensætning bestemmes derfor også af de statslige politikker. Der er en nødvendig udvidelse af problematikken, der igen peger på, at velfærdsstatens historiske udvikling måske burde have haft en mere central placering for problematikken.

Et andet eksempel på, hvordan det teoretiske udgangspunkt ændres som følge af virkelighedens kompleksitet, er inddragelse af familiesituationen som supplement til tesen om reservearmeen. Denne udvidelse er velbegrunderet ud fra kvindernes situation. Den generelle teori kan ikke sige noget om, hvorfor det er kvinderne det kommer til at fungere som arbejdskraftreserve. Men der bliver problemer med at få de to ender - arbejdsmarked og familie - til at hænge sammen. Afsnittet markerer et analyseskift, idet det ikke længere er kapitalens efterspørgsel og behov for arbejdskraft, der analyseres, men kvindrenes situation dvs. udbudssiden. Men det er uklart, hvilken status familieanalysen har som forklaring. Man kunne spørge om det er nødvendigt, at kvinderne fungerer som reservearme på grund af familiesituationen? og hvilke ændringer der i givet fald måtte ske med familiesituationen, hvis kvindernes placering på arbejdsmarkedet skal ændres. Forfatteren besvare ikke sådanne spørgsmål, idet familiesituationen primært behandles på et empirisk plan.

På det empiriske plan indeholder afhandlingen også en omfattende undersøgelse af såvel kvantitative som kvalitative aspekter af udviklingen i kvindernes beskæftigelsesforhold og arbejdsbetingelser 1950-1977. Den afsluttes med en samlet diskussion af, hvorledes de 4 eksistensformer - den flydende, den stagnerende, den latente reservearme og pauperismen - kan bruges til at karakterisere kvindernes samlede situation og fremtidige perspektiver i forhold til arbejds-

Analysen af kvinderne som arbejdskraftreserve er efter min mening perspektivrig, fordi den tvinger os til at stille denne type af spørgsmål. Den er nytænkende, når den konfronterer gamle teorier med en ny historisk virkelighed og når den lader kvindernes virkelighed stille spørgsmål til teorien. Derigennem kan den give bidrage til teoriudviklingen omkring kvinders arbejds og livsbetingelser.

Birte Siim

Tom Broch, Karl Krarup, Per K. Larsen og Olaf Rieper (red.), Kvalitative metoder i Dansk samfundsforskning. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne, 1979, 379s. 52,70 kr.

Taget under et har kvalitative metoder været ret oversete og måske endog nedvurderet inden for samfundsvidenskaberne i Danmark. Det ses blandt andet af den meget ringe danske eller nordisksprogede litteratur, der mere udførligt beskæftiger sig med kvalitative metoder. En anden indikator er den ringe vægt indføring i kvalitative metoder har i mange universitetsuddannelser. Det er derfor en velkommen nyskabelse, at der på dansk er udgivet en bog om kvalitative metoder. Den dækker et meget væsentlig hul i den samfundsvidenskabelige litteratur. Bogen er en artikelsamling, der er udarbejdet i forbindelse med et symposium om kvalitative metoder. Den består af to hoveddele, nemlig en om almene metodologiske forhold og placeringen af kvalitative metoder og en anden del med referater og vurderinger fra en række enkelte projekter.

Hovedsynspunkterne i artiklerne i den første del er, at der må argumenteres for en metodepluralisme. Anvendelsen af mange forskellige metodiske fremgangsmåder er nødvendig og det er vigtigt at foretage omhyggelige overvejelser af forskellige metodikkens fordele og ulemper i stedet for blot at kaste sig ud i kvantitative analyser. Det betyder naturligvis at det er væsentligt at klargøre for sig selv og for omverden hvad der er effektivitets- og kvalitetskriterier i forbindelse med kvalitativ forskning. Dette problemfelt tages op på forskellige måder i tre artikler.

Den mest omfattende del af denne første del af artikelsamlingen udgøres dog af en række artikler under overskriften "dataindsamling og dataanalyse". Her tages en række problemer op om hvorledes intensive interviews gennemføres og analyseres, og væsentlige emner som gyldigheds- og pålidelighedsproblemet, respondentudvælgelse etc. belyses fra forskellige sider.